

«Զվարթնոց»
(Ճարտարապետական հուշարձան)

Հայաստանը, որպես հնագույն քաղաքակրթության բաղկացուցիչ մաս, հայտնի է վաղագույն ժամանակներից:

Մ.թ.ա. IV-II դարերում հայաբնակ շրջանները բաժանված էին երեք խոշոր վարչական միավորի՝ Փոքր Հայք, Ծոփք և Մեծ Հայք, որոնք արդեն Ք.ա. II դարում դարձան անկախ պետություններ: Դրանց մեջ ամենից զորեղը Մեծ Հայքի պետությունն էր, որտեղ Ք.ա II դարից մինչև Ք.հ V դարը նախ թագավորում էին Արտաշեսյանները, ապա Արշակունիները:

Մեծ Հայքը բաղկացած էր 15 «աշխարհներից», որոնք բոլորը միասին ունեին 191 գավառ: Այդ «աշխարհներն» էին. Տայք, Բարձր Հայք, Չորրորդ Հայք, Աղձնիք, Կորճայք, Մոկք, Պարսկահայք, Փայտակարան, Արցախ, Ուտիք, Սյունիք, Գուգարք, Տուրուբերան, Վասպուրական և Այրարատ, որը ամենահայտնի «աշխարհն» էր՝ որպես քաղաքական, տնտեսական ու մշակութային կյանքի կենտրոն:

Նոր և նորագույն ժամանակներում պատմական Հայաստանի տարածքը բաժանված էր արևմտյան և արևելյան հատվածների, որոնք ընդգրկված էին Օսմանյան Թուրքիայի և Իրանի (1828 թվականից Ռուսաստանի) կազմում:

Խորհրդային տարիներին Հայաստանի տարածքը բաժանված էր 37 շրջանների:

Հայաստանի Հանրապետության ներկա վարչատարածքային բաժանումը՝ 10 մարզ և Երևան քաղաքը ձևավորվել է համաձայն «Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային բաժանման մասին» և «Երևան քաղաքում տեղական ինքնակառավարման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքների:

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱՐԳԸ

Հայաստանի Հանրապետության պետական անկախության հռչակագիրն ընդունվել է 1990թ. օգոստոսի 23-ին, իսկ անկախության հռչակման հանրաքվեն անց է կացվել 1991թ. սեպտեմբերի 21-ին: Նույն թվականի դեկտեմբերի 21-ին Հայաստանը դարձել է ԱՊՀ անդամ, 1992թ. մարտի 2-ին՝ ՄԱԿ-ի անդամ, 2001թ. հունվարի 25-ին՝ Եվրախորհրդի անդամ, իսկ 2003թ. փետրվարի 5-ին՝ Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության անդամ:

2015թ. հունվարի 2-ից Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է Եվրասիական տնտեսական միությանը:

Պետական լեզուն հայերենն է, որը պատկանում է հնդեվրոպական լեզվաընտանիքին, ազգային արժույթը՝ դրամն է, որը շրջանառության մեջ է դրվել 1993թ. նոյեմբերին:

Հայաստանի Հանրապետությունը ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն է (Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, գլուխ 1, հոդված 1):

Հայաստանի Հանրապետությունում իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին: Ժողովուրդն իր իշխանությունն իրականացնում է ազատ ընտրությունների, հանրաքվեների, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջոցով (Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, գլուխ 1, հոդված 2):

Հանրապետության նախագահը պետության գլուխն է:

Նա հետևում է Սահմանադրության պահպանմանը և իր լիազորություններն իրականացնելիս անաչառ է ու առաջնորդվում է բացառապես համապետական ու համազգային շահերով:

Հայաստանի Հանրապետությունում օրենսդիր իշխանությունն իրականացնում է Ազգային ժողովը:

Կառավարությունը գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմինն է, որը իր ծրագրի հիման վրա մշակում և իրականացնում է պետության ներքին և արտաքին քաղաքականությունը:

Վարչապետը Կառավարության ծրագրի շրջանակներում որոշում է Կառավարության քաղաքականության հիմնական ուղղությունները, ղեկավարում է Կառավարության գործունեությունը և համակարգում է Կառավարության անդամների աշխատանքը: Վարչապետը կարող է Կառավարության անդամներին կոնկրետ հարցերով հանձնարարականներ տալ: Վարչապետը գլխավորում է Անվտանգության խորհուրդը, որի կազմավորման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով (Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, գլուխ 6, հոդված 152):

Պետական իշխանությունն իրականացվում է Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման հիման վրա (Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, գլուխ 1, հոդված 4):

Տ Ա Ր Ա Ծ Ք Ը

Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում է Ասիայի արևմտյան մասում: Գրավում է Հայկական լեռնաշխարհի հյուսիս-արևելյան հատվածը՝ Կով-կասի և Առաջավոր Ասիայի միջև (Կուր և Արաքս գետերի միջին հոսանքների միջգետային տարածքը): Ընդհանուր տարածքն ընկած է հյուսիսային լայնության 38° 50¹ - 41°18¹-ի և արևելյան երկայնության 43° 27¹ - 46° 37¹ -ի միջև:

Սահմանակից է Վրաստանին, Ադրբեջանին, Թուրքիային և Իրանին:

Երկրի տարածքը կազմում է 29 743 կմ², որի 68.7%¹-ը կազմում են գյուղատնտեսական նշանակության հողերը, 11.2%¹-ը՝ անտառային, 11.2%¹-ը՝ հատուկ պահպանվող տարածքների և 8.9%¹-ը՝ այլ հողերը: Հայաստանի Հանրապետության տարածքի 36.4%-ը լեռներն են, բարձրավանդակներն ու այլ հողերը:

Երկրի ամենաբարձր կետը Արագած լեռնագագաթն է (4 090 մ), ամենացածր կետը՝ Դեբեդ գետի ստորին հոսանքի շրջանը (375 մ): Ամենաերկար ձգվածությունը հյուսիս - արևմուտքից հարավ-արևելք 360 կմ է, իսկ արևմուտքից արևելք՝ 200 կմ:

¹ Ըստ կադաստրի կոմիտեի կողմից կազմված Հայաստանի Հանրապետության հողային հաշվեկշռի՝ 2018թ. հուլիսի 1-ի դրությամբ:

ԼԵՌՆԱԳԱԳԱԹՆԵՐԸ

Հայաստանը լեռնային երկիր է: Տարածքի 76.5%-ը գտնվում է ծովի մակերևույթից 1 000-2 500 մ բարձրության վրա: Լեռնաշղթաները զբաղեցնում են մոտ 14 հազ. կմ² տարածք կամ երկրի ընդհանուր մակերեսի 47.0%-ը: Բարձրավանդակները կազմում են երկրի մակերեսի ավելի քան 1/3-ը (11 հազ. կմ²):

Հայաստանի տարածքը յուրահատուկ երկրաբանական թանգարան է: Այստեղ կարելի է գտնել երկրակեղևում առկա համարյա բոլոր ապարները: Հայաստանի ընդերքը հարուստ է բազմազան օգտակար հանածոներով: Հրաբխային ժայթքումների հետևանքով գոյացել է բնական շինանյութերի՝ տուֆի, բազալտի, անդեզիտի, պեռլիտի և շինարարությունում օգտագործվող այլ հանքանյութերի մեծ պաշար:

Անվանումը	Տեղանքը	Բարձրությունը ծովի մակերևույթից, մ
Արագած	Արագածի լեռնազանգված	4 090
Կապուտջուղ	Զանգեզուրի լեռնաշղթա	3 906
Աժդահակ	Գեղամա լեռնաշղթա	3 598
Սպիտակասար	Գեղամա լեռնաշղթա	3 555
Իշխանասար	Ղարաբաղի բարձրավանդակ	3 552
Վարդենիս	Վարդենիսի լեռնաշղթա	3 522
Արամասար	Բարգուշատի լեռնաշղթա	3 392
Բաղացսար	Մեղրու լեռնաշղթա	3 250
Խուստուփ	Խուստուփ-Կատարի լեռնաշղթա	3 214
Լեզի	Զավախքի լեռնաշղթա	3 157
Գոգի	Վայքի լեռնաշղթա	3 113
Թեժ լեռ	Փամբակի լեռնաշղթա	3 101
Մեծ Եղնախաղ	Եղնախաղի լեռնաշղթա	3 042
Բովաքար	Հալաբի լեռնաշղթա	3 016
Միափոք	Միափոքի լեռնաշղթա	2 993
Ուրասար	Բազումի լեռնաշղթա	2 993
Քաշաթաղ	Սևանի լեռնաշղթա	2 901
Արայի լեռ	Արայի լեռնազանգված	2 577

ԽՈՇՈՐ ԳԵՏԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԻՂԻՈՒՆՈՒԹՅԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐԸ¹

Գետերի անվանումը	Երկարությունը ՀՀ սահմաններում, կմ	Միջին թեքությունը, ‰	Ջրհավաք ավազանի մակերեսը, կմ ²	Միջին տարեկան ելքը, մ ³ /վրկ	Միջին տարեկան հոսքը, մլրդ.մ ³
Արաքս ²	192	-	22 100	81.3	2.56
Ախուրյան	186	5.7	9 650	21.2	0.67
Դեբեդ	154	11.0	3 790	34.0	1.07
Հրազդան	141	7.6	2 560	26.0	0.82
Որոտան	111	21.0	2 000	19.7	0.62
Արփա	92	24.0	2 080	13.0	0.41
Քասախ	89	29.0	1 480	3.35	0.11
Փամբակ	84	13.0	1 370	11.4	0.36
Աղստև	81	31.0	1 730	9.71	0.31
Չորազետ	67	22.0	1 460	15.6	0.49
Գետիկ	58	29.0	586	3.63	0.11
Վեդի	58	33.0	633	1.84	0.06
Արգիճի	51	12.0	384	5.49	0.17
Գավառազետ	50	25.0	480	3.44	0.11
Մասրիկ	45	22.0	685	3.24	0.1
Ողջի	43	68.0	788	11.0	0.35
Ազատ	40	31.0	572	4.88	0.15
Մեղրի	36	63.0	336	2.89	0.09

ԼՃԵՐԸ

միջին տարեկան ցուցանիշներ

	Մակարդակի նիշ, մ	Ծավալը	Հայելու մակերեսը, կմ ²
Սևան (2018)	1 900.57	38.266 կմ ³ / կմ ³	1 279.18
Սև	2 666	9 մլն. մ ³ / մլն. մ ³	2.0
Ակնա	3 032	3.91 մլն.մ ³ / մլն. մ ³	0.8
Քարի	3 190	357 հազ. մ ³ / ժս. մ ³	0.3
Այդր	860	310 հազ. մ ³ / ժս. մ ³	0.03
Կապուտան	3 286	40.2 հազ. մ ³ / ժս. մ ³	0.1

¹ Տրամադրվել է «Հիդրոէներգետիկայի և մթնոլորտային երևույթների վրա ակտիվ ներգործության ծառայություն» ՊՈԱԿ-ի կողմից: Այն գետերի համար, որոնք դուրս են գալիս հանրապետության սահմաններից, տվյալները բերված են հանրապետության սահմանների մասով:

² Ըստ Հայկական ՄՍՀ ջրագրությունը, ՀՀ ԳԱԱ, 1981թ., էջ 108

ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ՋՐԱՄԲԱՐՆԵՐԻ ԾԱՎԱԼՆԵՐԸ ԵՎ ՋՐԻ ՀԱՅԵԼՈՒ ՄԱԿԵՐԵՄՆԵՐԸ

	Ծավալը, մլն. մ ³	Հայելու մակերեսը, հա	Լցվածությունը ¹ տարեվերջին, մլն. մ ³
Ախուրյան	525.0	4 180	106
Սպանդարյան	257.0	1 025	•
Թղլորս	96.0	480	•
Ապարան	91.0	735	16.9
Ազատ	70.0	285	19.2
Ջողազ	45.0	230	•
Հեր-Հեր	26.0	115	•
Կեչուտ	25.0	135	23.5
Կառնուտ	24.7	234	•
Մարմարիկ	24.2	120	4.34
Գեղի	15.0	35	•
Շամբ	13.6	112	•
Հախում	12.0	83	•
Մանթաշ	8.2	76.4	•
Թավշուտ	6.0	60	•
Սևաբերդ	6.0	45	•
Ախպարա	5.6	170	•
Հալավար	5.5	38	•
Մեծավան	5.4	330	•
Տավուշ	5.3	40	•
Արփի	5.0	450	38.4
Վարդաքար	5.0	86	•
Սառնաղբյուր	4.9	56	•
Երևանյան	4.8	95	•
Ակնալիճ	3.9	53	•
Դավիթ Բեկ	2.5	14	•
Արծվաշեն	2.0	26	•
Գեղարդալիճ	1.5	25	•
Քարահունջ	1.3	18.3	•
Ծիլքար	1.2	26	•
Հացաշեն	1.1	37	•

¹ “.” - ով նշված ջրամբարներում 2018թ. ծավալի/լցվածության մշտադիտարկում չի կատարվել: